

ALİ MƏKTƏB KİTABXANALARINDA ELEKTRON İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİ İLƏ XİDMƏT İŞİNİN TƏŞKİLİNİN ELMİ-NƏZƏRİ TƏHLİLİ

Sevda İsrafil qızı Məmmədova

*“Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi” ETL-nin elmi işçisi,
Kitabxanaşünaslıq kafedrasının doktorantı*

Məqalədə kitabxana-informasiya fəaliyyətinin və ali məktəb kitabxanalarında professor-tələbə heyətinə xidmət işinin xüsusiyyətləri elmi-nəzəri təhlil olunur. Prinsipləri müzakirə obyektinə çevrilir.

Acar sözlər: *Kitabxana-informasiya xidməti, elektron vasitələr, elektron resurslar, ali məktəb kitabxanaları*

Müasir kitabxanalar cəmiyyətin inkişafının sosial iqtisadi şərtləri və elmi – texniki səviyyəsi ilə müəyyənləşən, öz potensialı vasitəsilə informasiya sənayesinin inkişaf prosesinə birmənalı şəkildə təsir və inteqrasiya etmək, informasiya məhsulunun çeşidini genişləndirmək, məzmununu zənginləşdirmək, ənənəvi məlumat məhsulları ilə bərabər avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin tətbiqindən bəhrələnmək müasir məzmunlu məlumatları əldə etmək, qorumaq və ötürmək kimi vəzifələri yerinə yetirirlər.

XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq sivilizasiyanın yüksək sürətlə inkişafı, İnternetin meydana gəlməsi kitabxanaları yeni informasiya texnologiyalarından, kompüterləşmiş iş vasitələrindən, durmadan artan informasiya ötürücülərindən, operativ kommunikasiya şəbəkələrindən maksimal səviyyədə istifadəni zəruri etmişdir. Hazırda bəşəriyyət tərəfindən toplanmış bilik və informasiyalar ənənəvi çap məhsulu ilə yanaşı, həm də elektron (rəqəmsal) formada təqdim olunmaqdadır. Bütün bunlar da öz növbəsində oxucuları bütün bəşəri informasiyaları müasir üsullarla qavramağa istiqamətləndirir ki, nəticədə insan fəaliyyətinin əsas məhsullarından sayılan informasiya qloballaşaraq tələbatçıların başlıca axtarış və mənbə mərkəzinə çevrilməkdədir. Bütün yuxarıda qeyd etdiklərimiz də öz növbəsində ənənəvi kitabxana xidmətindən qismən fərqlənən, elm, mədəniyyət, təhsilin informasiya ilə təminatının daha perspektivli üsulu olan müasir (rəqəmsal) kitabxanaların qarşısında bilavasitə yeni informasiya texnologiyalarına əsaslanan xidmət, metod və elektron vasitələrlə informasiya xidmətinin tətbiqi vəzifələrini qarşıya qoymuşdur.

Ənənəvi kitabxanaların inkişaf perspektivləri və müasir kitabxanaların iş prinsipləri göstərir ki, indi kitabxanaların funksiyaları daha da artmışdır. Bu səbəbdəndir ki, müasir kitabxanaların iş meyarlarını səciyyələndirən amillərə müasir elektron informasiya vasitələrindən istifadə etmək kimi proseslər də daxil olmuşdur və bu proses daha da genişlənməkdədir.

Müasir şəraitdə kitabxanaların xidmət sistemində ancaq müxtəlif tiptən

və növdən olan qiraət zallarında və abonement şöbələrində kitab, kartoçka və kartotekalar ilə işləmək deyil, həmçinin ən müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə ənənəvi fəaliyyətin keyfiyyətini yüksəltmək, internet informasiya resursları, elektron kataloq və elektron kitabxana vasitəsilə informasiya xidmətini həyata keçirmək, elektron məlumat bazaları yaratmaq, elmi kommunikasiyaların inkişafına təkan vermək kimi işlər aid edilir.

İnformasiya xidməti formaca yeni bir xidmət növü kimi səslənsə də, məzmunca ənənəvi "kitabxana xidmətinin" davamıdır. Elektron informasiya xidməti oxucuların informasiya tələbatına tam cavab verə bilən müasir informasiya texnologiyasının tətbiqi və ondan istifadə əsasında internet vasitəsilə dünya müstəvisinə çıxan, elektron informasiya vasitələrinin köməyi ilə oxucuların qarşısında böyük informasiya məkanı yaradan, bəşəri biliklər xəzinəsi, xəyali – virtual kitabxanaların köməyi ilə oxucuların xidmətinə verilə bilən xidmət növüdür. İnformasiya xidməti oxucuların informasiya tələbatını ödəməyə yönəlmiş fəaliyyət sahəsidir. İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə oxucu sorğularının ödənilməsi sahəsində həm ənənəvi, həm də elektron informasiya xidmətindən qarşılıqlı şəkildə istifadə edilir.

Yüksəkixtisaslı mütəxəssis hazırlığının təşkili və həyata keçirilməsində ali məktəblərin struktur bölmələri olaraq fəaliyyət göstərən ali məktəb kitabxanalarının rolu və əhəmiyyəti əvəzsizdir. Bu kitabxanalar ali məktəblərin soraq-informasiya və tədris bazaları kimi çıxış edərək, elmin inkişafında iştirak edən bütün struktur bölmələrinə yaxından kömək edirlər. Respublikamızın bütün tip və növlərindən olan kitabxanalar kimi ali məktəb kitabxanaları da gənc nəslin təhsil, təlim və tərbiyə məsələlərinin həllində yaxından və fəal şəkildə iştirak edirlər. Bu kitabxana şəbəkəsinin xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar respublikada elm və mədəniyyətin, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri üçün yüksəkixtisaslı kadrlar hazırlanmasına kömək edən ali məktəbin bölməsi kimi fəaliyyət göstərən kitabxanalardır. Başqa sözlə, ali məktəb kitabxanaları öz fondunu ali məktəbin profilinə uyğun komplektləşdirir, professor-müəllim heyətini, tələbələri elmi ədəbiyyatla, dərslik və dərs vəsaitləri ilə təmin edir, ali məktəbin illik elmi-tədqiqat işi haqqında hesabatlarını, elmi və elmi-metodik konfransların materiallarını, ali məktəbin hazırladığı metodik materialları, habelə müdafiə olunmuş dissertasiyaları toplayır və mühafizə edir.

Görkəmli kitabxanaşünas alim, professor A.Xələfov qeyd edir ki, "...Kitabxanalar təkcə çoxəsrlik mədəni sərəvətlərin, o cümlədən milli mədəniyyətin özülü deyil. Belə ki, kitabxanaların müəyyən tarixi dövr ərzində zərər-zərrə toplayıb saxladığı və milyonların istifadəsinə verdiyi informasiya ehtiyatları həm də iqtisadiyyatın və siyasətin tərkib hissəsini təşkil edir. Bu da həqiqətdir ki, milli mədəniyyətimizin gələcəyi onun bugünkü inkişaf səviyyəsi

ilə müəyyən edilir". [3, s.66]

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin təsdiq etdiyi ali məktəb kitabxanalarının Əsasnaməsində deyilir: "Kitabxana ali məktəbin aparıcı struktur bölmələrindən biri olub, təlim-tərbiyə və elmi-tədqiqat prosesini, tədris, elmi, metodiki ədəbiyyatla və informasiya materialları ilə təmin edən və bilikləri təbliğ edən mənəvi və intellektual əlaqələrin yayılması mərkəzidir" [1]

Hazırda respublikamızın bir çox ali məktəb kitabxanaları dünyanın modern kitabxanalarına çevrilməklə oxuculara tam müasir xidmət göstərməsinə şərait yaradır, oxucu xidmətinin müasir informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsi sahəsində xeyli tədbirlər görür. Kitabxanaların internet şəbəkəsinə qoşulması, oxucular üçün ümumaçıq informasiya məkanının formalaşdırılması, xidmət prosesində elektron sənədlər və kataloqlarından, elektron poçt, CD ROM və s. informasiya texnologiyasının tətbiqini təmin edən tədbirlər həyata keçirirlər. Ali məktəb kitabxanalarında oxuculara elektron informasiya vasitələri ilə xidmət işinin təşkili qloballaşan informasiya cəmiyyətinin tələbləri kimi qarşıya çıxmışdı. XX əsrin sonlarında informasiya əsrini və informasiya iqtisadiyyatını səciyyələndirən proseslər az bir müddətdə kitabxana proseslərinə, o cümlədən ali məktəb kitabxanalarında xidmət işinə təsir etməyə başladı və günün tələbinə çevrildi.

1960-70-ci illərdə bir sıra elektron vasitələrin mövcud olmasına, bu vasitələrlə bir sıra fəaliyyətlərin göstərilməsinə, hərbi-müdafiə sənayesində, dövlət təhlükəsizliyi, kosmik araşdırmalarda tətbiq olunması haqqında fikirlərə mütəxəssislərin əsərlərində rast gəlirik. Kitabxana-informasiya proseslərində də elektron vasitələrin tətbiqi məhz 60-cı illərin ortalarında başlamış və texnologiyanın kompleks inkişafı ilə nəhayət 90-cı illərin ortalarında kütləvi istifadəyə daxil olmuşdur.

60-cı illərin ortalarında elmi-texniki tərəqqinin qarşıya çıxardığı texnologiyaların imkanlarını kitabxana proseslərinə tətbiqi eksperimental xarakter daşıyırdı, çoxmərhələli tətbiq prosesinə əsaslanan layihələr uzunmüddətli olmur, hər texnologiyaya yenilik yeni layihələndirmə tələb edirdi.

Nəhayət 90-cı illərin ortalarında informasiyalaşdırma fəaliyyətinin prinsipləri işlənib hazırlandı ki bu elektron vasitələrdən çoxistiqamətli istifadənin elmi-nəzəri əsaslarını müəyyənləşdirdi. 1998-ci ildə "Kitabxana işi haqqında qanun"un qəbul olunmasından sonra yəni 90-cı illərin sonlarından etibarən Azərbaycan kitabxanalarında o cümlədən ali məktəb kitabxanalarında kompüterləşdirilmə işinə, oxuculara müasir formada xidmət işinə başlandı. Kitabxanalarda elektron vasitələrlə yüksək keyfiyyətli xidmət işinin təşkili yalnız kitabxana-informasiya proseslərinin tam kompüterləşdirilməsi hesabına mümkün oldu. Bu baxımdan XX əsrin 90-cı illəri problemin həllində açar mərhələ oldu. İnformasiyalaşdırmanın prinsiplərini Rusiya kitabxanaşünas

alimləri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirdilər:

1. İnformasiyalaşdırma strategiyasının işlənməsi (məqsəd, vəzifə, vasitə, mərhələ, heyətin təlimi və s.);
2. Kompleks yanaşma (bütün əsas kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin kompüterləşdirilməsi, yerli hesablama göstəricilərinin yaradılması);
3. İstifadəçi tələbatlarının mərkəzləşdirilməsi;
4. Kitabxana ictimaiyyəti tərəfindən toplanan təcrübənin öyrənilməsi;
5. İnternetə çıxış məqsədilə telekommunikasiya imkanlarından istifadə edilməsi;
6. Kitabxanaçılarda elektron vasitələrlə işləmək üçün psixoloji və peşəkar hazırlığın formalaşdırılması;
7. Sanitar-gigiyenik qayda və normaların tətbiqi əsasında əməyin rəşional şərtlərinin yaradılması.

Bu prinsipləri Azərbaycanda ilk dəfə öyrənən və baş verən qlobal informasiya proseslərini düzgün qiymətləndirən mərkəz əməkdar elm xadimi prof. A.A.Xələfovun təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə 1999-cu ildə yaradıldı. A.A.Xələfovun təşəbbüsü ilə 1999-cu ilin mart ayında BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının yanında təşkil edilən "Kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi" Elmi-Tədqiqat Laboratoriyasının bu işdə mühüm rolu olmuşdur.

Qısa müddət içərisində kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi sahəsində ilk mühüm nailiyyətlər əldə edilmiş və laboratoriya Elmi Kitabxananın ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Laboratoriyanın kompüterlərlə, printerlə və digər informasiya texnologiyaları ilə təmin edilməsi kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi üçün böyük imkanlar açmışdır. Laboratoriya 1999-cu ildən başlayaraq BDU-nun Elmi Kitabxanasının kompleks kompüterləşdirilməsini həyata keçirməyə başladı. Kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi kimi çox mürəkkəb bir işlə məşğul olan bu laboratoriya müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində kitabxana işinin kompüterləşdirilməsinin məqsəd və vəzifələrini araşdırmış, kompüterləşdirmənin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmiş, kitabxanaların kompüterləşdirilməsi proqramını hazırlamışdır.

Nəticədə kitabxana-informasiya proseslərinin kompüterləşdirilməsi işi sahəsində respublikada xeyli işlər həyata keçirildi və dünya təcrübəsinin öyrənilməsi, Azərbaycan reallığına onun tətbiqi məsələləri, texnoloji təminat məsələləri, qloballaşan informasiya cəmiyyətinin xüsusiyyətləri və bir sıra digər məsələlər tədqiqat obyektinə çevrildi. Prof. A.A.Xələfovun rəhbərliyi ilə bütün bu məsələlər tədqiqata cəlb olundu və kitabxana-informasiya fəaliyyətinin kompüterləşdirilməsi sahəsində mükəmməl elmi-nəzəri baza yaradıldı.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının ali məktəb kitabxanalarının Əsasnaməsi /Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 133 sayılı 08.02.2000-ci il tarixli əmri ilə təsdiq olunmuşdur.

2. Xələfov A.A., Qurbanov A.A. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları. B.: BUN, 2004
3. Xələfov A.A. İnformasiyalaşmış cəmiyyətin xüsusiyyətləri və problemləri // Respublika.-2002.-17aprel
4. Xələfov A.A. İnformasiya xidməti/Kitablar biliklər cəmiyyətində.-B., 2006.-s. 64-74
5. Xələfov A.A. XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin əsas inkişaf istiqamətləri(mülahizələr, təkliflər və proqnozlar).-B., 2006.-160 s.
6. Ленг Б. Будущее библиотек // Научный и технический библиотеки.-1998.-№4
7. Библиотека в эпоху перемен (электронный ресурс)-http://www.library.ru/1/kb/books/adm.reform.

Теоретический анализ электронно-информационных средств обслуживания в библиотеках учебных заведениях

С.И.Мамедова

Резюме

В статье дается теоретический анализ библиотечно-информационной деятельности библиотек высших учебных заведений, а также особенности обслуживания профессорско-студенческого состава. Эти принципы являются предметом обсуждения.

Ключевые слова: Библиотечно-информационный обслуживание, электронные средства, электронные ресурсы, ВУЗ-ские библиотеки

Theoretical analysis of electronic information facilities in the libraries of educational institutions

S.I.Mamedova

Summary

The article provides theoretical analysis of library and information activities of libraries of higher educational institutions, and especially the services of professors and students. The principles are the subject of debate.

Key words: Library and information services, electronic media, electronic resources, university libraries